

УДК 378.1+374.28(09)

DOI: 10.31499/2307-4906.2.2022.262942

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ І КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Олена Павленко, доктор педагогічних наук, доцент, дійсний член Міжнародної Асоціації професорів слов'янських країн (м. Софія, Болгарія), професор кафедри соціальної роботи, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

ORCID: 0000-0002-6068-2774

E-mail: pavlenko.lutch@gmail.com

У статті зосереджена увага на необхідності впровадження компетентнісного підходу як методології проектування та прогнозування цілей і результатів професійної, комунікативної підготовки фахівця соціальної роботи, спрямованої на розвиток компетентності й засвоєння комунікативних компетенцій, які забезпечують формування комунікативної культури, з урахуванням її особистісних, і суспільних потреб та інтересів, що сприяє нестандартному вирішенню ситуації у практичній професійній діяльності з клієнтами, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО). Надано авторське трактування дефініції «компетентнісний підхід».

Ключові слова: компетентнісний підхід; компетентність; компетенції; комунікативні компетенції; майбутній фахівець соціальної роботи; університетська освіта; авторська дефініція; професійна діяльність соціального працівника.

FORMATION OF THE FUTURE SPECIALIST'S COMMUNICATIVE COMPETENCE AND COMPETENCIES IN CONDITIONS OF UNIVERSITY EDUCATION

Olena Pavlenko, Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Actual Member of Association of Professors of Slavic countries (Sofia, Bulgaria), Professor at the Department of Social Work, Oles Honchar Dnipro National University.

ORCID: 0000-0002-6068-2774

E-mail: pavlenko.lutch@gmail.com

The article focuses on the need to implement a competency-based approach as a methodology for designing and forecasting the goals and results of professional and communicative training of social work specialists, aimed at the development of competence and the acquisition of communicative competencies that ensure the formation of communicative culture, taking into consideration both personal and social needs and interests. The analysis of scientific sources on the features of the competence approach, competence and competencies was put through. The author's interpretation of the definition of "competence approach" is given. The range of communicative competencies that must be adopted by future social work specialists in the process of professional training in the system of university education is outlined. The neediness of introducing a competency-based approach to the educational process is explained by several factors. As the first, the transition from an industrial economy to the "knowledge economy" requires competencies for successful development in conditions of unpredictability and uncertainty. As the second, the most world's influential business leaders and

employers are increasingly saying, that the educational system must better meet the needs of everyday life and be prepared for work in the face of today's and future complex challenges. As the third, modern information technologies of education allow transforming and optimizing the learning process, professional training of future specialists in the system of university education. Acquired competencies will enable a social worker to be competitive in the labor market, freely possessing their professional activities, the acquired baggage of communicative knowledge, skills, and to be ready for constant professional self-improvement.

Keywords: *competence approach; competence; competences; communicative competences; future social work specialist; university education; author's definition; social worker's professional activity.*

У сучасних умовах формування нової філософії освіти, реформування української системи вищої освіти та її інтеграції в європейський освітній простір необхідний перегляд і модернізація якості професійної підготовки майбутніх фахівців різних напрямів, галузей. Євроінтеграція обумовлює необхідність усвідомлення та вироблення нових теоретичних основ для зміни і забезпечення ефективного функціонування професійної підготовки в системі університетської освіти.

Успішне розв'язання проблеми, досліджуваної у контексті гуманістичної парадигми педагогічної науки, можливе лише на основі методологічних підходів, сутність яких реалізовується через цілі, цінності, принципи та методи, які проєктуються у педагогічному процесі. Сукупність методологічних підходів до організації професійної підготовки, формування комунікативної культури, компетентності й компетенцій майбутніх фахівців соціальної роботи у системі університетської освіти повинні відображати специфіку її практико-орієнтовного змісту.

Серед низки методологічних підходів (особистісно орієнтовний, змістово-процесуальний, культурологічно-аксіологічний, системний, креативно-діяльнісний та ін.), на яких будується формування комунікативної культури під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в системі університетської освіти, особливу увагу привертає компетентнісний підхід. Попри значну увагу вітчизняних і закордонних дослідників до проблеми компетентності та компетенцій, питання формування компетентності майбутнього фахівця в системі університетської освіти залишається актуальним, оскільки зі зміною, розвитком суспільства – змінюються і вимоги до розуміння компетентності сучасного спеціаліста у будь-якій галузі суспільного виробництва, суспільної діяльності. Побудова професійної підготовки на основі компетентнісного підходу – це прямий шлях до інтеграції освіти, науки і практики. Тому актуалізація питання формування компетентності та компетенцій майбутнього фахівця у системі університетської освіти нагальна, є на часі.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема застосування компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців в ЗВО актуальна і багатогранна. Основні аспекти теоретичної сутності та можливостей компетентнісного підходу, видове значення понять «компетентність» і «компетенції» (ключові компетенції) широко відображені в роботах як українських, так і закордонних учених, з-поміж яких дослідження: І. Беха, Е. Зеєра, І. Зимньої, О. Овчарук, О. Пометун, О. Субетто, А. Хуторського, А. Брунера, Ж.-Ф. Перена, Дж. Равена та ін.

Низка вчених приділила увагу питанням модернізації вищої освіти та впровадженню компетентнісного підходу у професійну підготовку фахівців (А. Алексюк, В. Бондар, В. Олійник, О. Павленко, Т. Сорочан, І. Фрумін та ін.).

Для нашого дослідження суттєве значення мають роботи вчених, у яких

порушуються проблеми різних видів формування компетентності: соціальна компетентність (Н. Амінова, Л. Боголюбова та ін.); комунікативна компетентність (Л. Антропова, О. Фадейкіна та ін.); інформаційно-комунікативна компетентність (В. Беспалько, О. Кизик, Є. Полат та ін.); методична компетентність (В. Адольф, О. Нагреллі, О. Павленко, Т. Сясіна та ін.).

Аналіз різноманітних наукових підходів до визначення понять «компетентнісний підхід», «компетентність» свідчить, що майже всі вчені у своїх дослідженнях роблять опору на компетентнісний підхід як теоретико-методологічну основу формування професійної, комунікативної, методичної, інформаційної та інших видів культури майбутніх фахівців. Практично всі дослідники виокремлюють певний вид компетентності як компонент професійної компетентності. Учені поняття «компетентнісний підхід» розуміють як: поступову переорієнтацію провідної освітньої парадигми з переважальною трансляцією знань і формуванням навичок на створення умов для опанування комплексу ключових (базових, основних) і предметних компетенцій майбутніх фахівців; як підхід, що спрямований на розвиток майбутнього фахівця як особистості і як професіонала, який здатний ефективно здійснювати свою професійну діяльність відповідно до умов соціуму, спроможний ухвалювати рішення та брати на себе відповідальність, конструктивно спілкуватися у багатофакторному світі, здатний до самоосвіти і самовдосконалення та ін.

Мета статті – здійснити аналіз наукових точок зору щодо проблеми компетентнісного підходу; обґрунтувати і довести нетотожність співвідношення понять «компетентність» і «компетенція». Визначити коло комунікативних компетенцій, які необхідно засвоїти майбутнім фахівцям соціальної роботи під час професійної підготовки в системі університетської освіти.

Для реалізації мети у статті використано методи: аналізу (теоретичний аналіз наукових джерел), узагальнення та систематизації.

У наукових дослідженнях трапляються різні тлумачення компетентнісного підходу дослідниками. Так, С. Меркулова [4], Г. Селевко [9] та інші вказують, що компетентнісний підхід – це опанування випускниками компетенцій, тобто того, що вони можуть робити, якими способами діяльності вони оволоділи, як вони готові не до простого перенесення знань у практичну діяльність, а здатні комплексно бачити проблему, формулювати завдання, віднаходити спосіб її розв’язання.

О. Пометун підкреслює: «<...> під поняттям “компетентнісний підхід” слід розуміти зорієнтованість навчального процесу на формування та розвиток базових, загальногалузевих і предметних компетентностей майбутнього фахівця» [8, с. 64].

У своїх наукових працях Т. Браже, Е. Зеєр, І. Зимня, О. Лебедев та інші проводять порівняльну характеристику традиційного («знаннєвого») та компетентнісного підходів. На їхню думку, у межах застосування компетентнісного підходу, поняття «компетентності» значно ширше і не зводиться до простої суми знань, умінь та навичок (як при традиційній парадигмі освіти), це ще й опанування способів дій у різних ситуаціях.

Компетентнісний підхід означає для викладачів і студентів поступову переорієнтацію освітньої парадигми з переважальною трансляції й освоєння знань, умінь, навичок на створення умов для опанування комплексу професійних компетенцій, спрямованих на формування особистості, яка здібна адаптуватися в

умовах соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно-комунікаційного насиченого простору.

Застосування компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців у системі університетської освіти – це реалізація можливостей формування у студентів соціально та професійно важливих знань, умінь, навичок та компетенцій; формування компетентної особистості, яка має в своєму арсеналі певний багаж професійних компетенцій. У результаті сформований компетентний фахівець стає конкурентоспроможним як на національному ринку праці, так і на ринку праці Європейського співтовариства.

У 1998 році в прикінцевій доповіді ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття» було задекларовано, що сучасна освіта повинна базуватися на чотирьох «стовпах» – навчитися пізнавати, навчитися виробляти, навчитися жити і навчитися разом жити. На нашу думку, саме компетентнісний підхід надає можливість реалізації вищезазначених чотирьох «стовпів» сучасної освіти у професійній підготовці майбутніх фахівців. Також компетентнісний підхід сприяє формуванню кваліфікованого фахівця, що володіє необхідними якостями й професійними компетенціями, який готовий до подальшого розвитку своїх особистісних якостей, здібностей, підвищення кваліфікації, саморозвитку.

Ще у 1997 році у межах Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США і Канади було розроблено програму «Визначення та відбір ключових компетенцій: теоретичні та концептуальні основи (DeSeCo)». Під аббревіатурою (DeSeCo) було виділено ті дослідження, які проводилися у межах визначення найбільш важливих компетенцій, позначених як ключові. Поняття «ключові» охоплювало і функціональність, і багатофакторність, і багатоплановість, поширеність на всі сфери життя.

У 2014 році в Онтаріо (Канада) було ухвалено новий підхід до визначення та виміру універсальних компетенцій XXI століття.

Необхідність впровадження в освітній процес компетентнісного підходу пояснюється кількома чинниками. По-перше, перехід від індустріальної економіки до «економіки знань» потребує компетенцій для успішного розвитку в умовах непередбачуваності та невизначеності. По-друге, світові впливові лідери бізнесу, роботодавці дедалі частіше говорять про те, що освітня система має більшою мірою відповідати потребам повсякденного життя, готувати до роботи в умовах комплексних викликів сьогодення та в майбутньому. По-третє, сучасні інформаційні технології навчання дозволяють необхідним чином трансформувати та оптимізувати процес навчання, професійну підготовку майбутніх фахівців у системі університетської освіти.

У контексті нашого дослідження «Теоретико-методологічні засади формування комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної роботи в системі університетської освіти» компетентнісному підходу приділяється особлива увага, оскільки він виступає в єдності основних складових компонентів комунікативної культури, концепцій та ідей формування комунікативної культури майбутнього соціального працівника у системі університетської освіти; як один з провідних методологічних принципів у формуванні такого складного особистісного утворення, як комунікативна культура. У межах цього підходу зосереджено увагу на формуванні комунікативної компетентності й засвоєнні комунікативних компетенцій. Організація

підготовки майбутніх соціальних працівників у системі університетської освіти на основі компетентнісного підходу забезпечує результативність формування структурних компонентів комунікативної культури відповідно до потреб особистості, яка розвивається, та одночасно орієнтує її на інноваційний досвід успішної професійної діяльності.

Професійна діяльність соціального працівника, у якій рішення професійних цілей і завдань знаходиться насамперед у площині професійного спілкування, реалізується через комунікативну взаємодію фахівця соціальної роботи та клієнта. Саме від рівня культури професійного спілкування соціального працівника залежить розв'язання кризових ситуацій, які виникають у житті їхніх клієнтів. Формування та розвиток комунікативної культури майбутніх фахівців соціальної роботи покликані сформуванню ключові уявлення, які забезпечують соціально прийнятний рівень міжособистісної взаємодії соціального працівника і клієнта.

Наявність високого рівня сформованості комунікативної культури фахівця соціальної роботи – це не вимога, а необхідність, яка обумовлена сучасним станом розвитку суспільства. Тому її не можна спрощувати до системи спеціальних, вузькопрофесійних знань, умінь і навичок. Вона виявляється через єдність індивідуальних та професійних якостей особистості, ступінь володіння особистістю фаховими компетенціями, соціально-професійною мобільністю, що сприяє покращенню соціальної ситуації, розв'язанню проблем. Таким чином, можемо констатувати, що ефективність професійного спілкування соціального працівника залежить насамперед від рівня сформованості комунікативної культури, комунікативних компетенцій.

Ми вважаємо, що компетентнісний підхід – це методологія проєктування та прогнозування цілей і результатів комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної роботи в системі університетської освіти, спрямованої на розвиток комунікативної компетентності й засвоєння комунікативних компетенцій, які забезпечують формування комунікативної культури фахівця, з урахуванням як особистісних, так і суспільних потреб та інтересів, здатності ефективно, нестандартно розв'язувати важливі задачі в практичній професійній діяльності.

У системі університетської освіти оновлення методології, змісту професійної підготовки майбутнього фахівця на основі компетентнісного підходу надасть можливість майбутньому фахівцю соціальної роботи бути конкурентоспроможним на ринку праці, вільно володіти у своїй професійній діяльності надбаним багажем професійних, комунікативних знань, умінь, навичок, бути готовим до постійного професійного самовдосконалення, до соціальної та професійної мобільності.

Необхідно зазначити, що ключовими поняттями компетентнісного підходу в освіті є «компетентність» і «компетенція». Аналіз наукових праць дозволив нам дійти таких висновків: «<...> існують два варіанти визначення співвідношення цих понять: вони або тотожні, або диференціюються. В деяких наукових працях поняття “компетентність” і “компетенція” використовуються як синонімічні (Дж. Равен), інші вчені чітко розмежують ці поняття і не вважають їх тотожними (А. Бермус, Р. Уайт, Е. Шорт, Н. Бібік, І. Зимня, О. Субетто, А. Хуторський та ін.)» [6, с. 247].

Так, О. Субетто [10] зазначає, що студент під час навчання отримує комплекс компетенцій, які лише умовно вважаються компетентністю початкового рівня, а вже безпосередньо сама компетентність формується переважно за межами закладу вищої

освіти під час накопичення досвіду у відповідній професійній діяльності. Учений вважає, що поняття «компетентність» і «компетенції» – нетотожні поняття; компетенція – головна категорія компетентнісного підходу, а компетентність – вторинна, похідна категорія.

На думку М. Dieter, «<...> компетенція містить у собі не тільки професійні знання й уміння, але й поза професійні навички, які часто описуються в таких поняттях, як методичні компетенції (ноу-хау), соціальні компетенції або ключові кваліфікації» [11, с. 15].

Такі вчені, як: М. Бібік, І. Данілова, Н. Ігнатенко вважають, що поняття «компетенції» вужче за обсягом, у порівнянні з «компетенцією», та є похідним від поняття «компетенція»; розглядають «компетентність» і «компетенцію» як взаємодоповнювальні одиниці. А такі вчені, як: Н. Кузьміна, О. Ломакіна та інші вважають «компетенцію» як базу, основу для подальшого формування і розвитку компетентності.

Ми вважаємо, що «<...> поняття “компетентність” і “компетенція” мають різне лексичне значення. Як свідчить категоріальний аналіз, “компетенція” є похідним поняттям від “компетентності” й означає сферу застосування знань, умінь, навичок людини. А “компетентність” – семантично первинна категорія, яка являє собою інтеріоризовану (трансформовану в особистісний досвід) сукупність, систему, деякий “багаж” знань людини і здатність користуватися цим багажем» [7, с. 80]. Тому «компетентна» особистість у своїй галузі знань означає людину, яка є визнаним знавцем у певному питанні. З огляду на вищевикладені наукові погляди та лексичне тлумачення понять «компетентність» і «компетенція» можна зробити висновок, що поняття «компетенція» вужче, ніж «компетентність», і містить у собі цілий ряд ключових компетенцій.

Учені по-різному визначають компетентність. Так, І. Зязюн [3] визначає компетентність як властивість індивіда, що існує у різних формах; як високий рівень умілості, спосіб особистісної самореалізації, певний результат саморозвитку індивіда, форма прояву здібностей.

У своїх наукових працях І. Зимня вказує, що компетентність «<...> це інтегративна особистісна якість, яка проявляється в діяльності, в рішенні людиною різноманітних соціальних і професійних задач» [2, с. 36].

Дещо по-іншому підходить до трактування цього поняття Л. Мітіна, вважаючи, що компетентність – інтегральна якість, яка включає «знання, уміння, навички, а також способи та прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості» [5, с. 75].

Аналіз наукових праць дає нам підстави дійти висновку: «компетентність» є базовим поняттям компетентнісного підходу, яке неможливо підмінити знаннями або вміннями. У своєму змісті компетентність поєднує когнітивну, операціонально-технологічну, мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову та інші складові. «Компетентність» неможливо ототожнювати з «компетенцією».

Одними із базових дефініцій нашого дослідження є «комунікативна компетентність» і «комунікативні компетенції», оскільки комунікативна компетентність складається з цілої низки комунікативних компетенцій. Здійснення професійної діяльності вимагає набуття і володіння соціальним працівником цілою низкою

компетенцій, серед яких – комунікативні компетенції. Це актуалізує питання впровадження компетентнісного підходу під час підготовки майбутніх соціальних працівників у системі університетської освіти.

В Україні нормативне підґрунтя впровадження компетентнісного підходу закладено у Національній доктрині розвитку освіти, наказі Міністерства освіти і науки «Про затвердження плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство», стандартах Міністерства освіти і науки спеціальності «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення» та інших нормативних документах.

Попри те, що проблема формування комунікативної культури, комунікативної компетентності, комунікативних компетенцій на часі і вельми актуальна та їй присвячена низка наукових праць, ми можемо констатувати, що є мало досліджень, присвячених проблемі формування комунікативної компетентності і комунікативних компетенцій майбутнього соціального працівника. Відсутність наукових досліджень названого аспекту професійної підготовки майбутнього соціального працівника, а також рефлексія авторського досвіду професійної діяльності у ЗВО зумовили вибір теми нашої наукової статті.

Формування комунікативної компетенції у підготовці соціальних працівників у системі університетської освіти є неодмінною умовою подальшого успішного здійснення професійної діяльності фахівця з надання соціальних послуг, що здійснюються в умовах безпосереднього спілкування та взаємодії з клієнтами соціальної роботи. Комунікативна компетентність виступає як домінуюча складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Відповідно до структурних компонентів комунікативної культури соціального працівника ми вважаємо за доцільне формування таких комунікативних компетенцій: 1) ті, що передбачають розвиток мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього соціального працівника; 2) ті, що забезпечують здатність до соціально-комунікативних міжособистісних відносин, відносин з суспільством; 3) ті, що забезпечують змістово-процесуальний бік комунікативної компетентності майбутнього соціального працівника; 4) комунікативні компетенції, що впливають на формування й розвиток інтелектуально-емоційної сфери майбутнього соціального працівника; 5) компетенції, що сприяють розвитку творчих здібностей, які необхідні для ефективного і нестандартного ухвалення рішень щодо проблем з клієнтами, які опинилися у СЖО; 6) ті, що забезпечують здатність до оцінки і самооцінки, саморозвитку, особистісної та предметної рефлексії.

Комунікативні компетенції не можуть розглядатися у відриві від будь-якої діяльності, тому вони й об'єднують структурні складові знання, уміння, важливі властивості та якості особистості, які фахівець соціальної роботи реалізує під час продуктивної, творчої комунікативної діяльності.

Вважаємо, що реалізація компетентнісного підходу під час формування комунікативної культури у професійній підготовці майбутнього фахівця соціальної роботи в системі університетської освіти сприяє формуванню важливих комунікативних компетенцій, впливає на розвиток професійного мислення, на здатність до активної діяльності й самореалізації у професійній площині.

З урахуванням викладеного можна констатувати, що однією з перспективних

тенденцій реформування сучасної освіти є компетентнісний підхід як пріоритетний у підготовці майбутнього фахівця соціальної роботи в системі університетської освіти. У нашому дослідженні компетентнісний підхід представлений як методологія проєктування та прогнозування цілей і результатів професійної, комунікативної підготовки фахівця соціальної роботи, спрямованої на розвиток комунікативної компетентності й засвоєння комунікативних компетенцій, які забезпечують формування комунікативної культури, з урахуванням й особистісних, і суспільних потреб та інтересів, здатності вирішувати важливі задачі в практичній професійній діяльності.

У подальшому наші наукові розвідки будуть спрямовані на аналіз наукової літератури щодо проблем комунікативної компетентності майбутніх фахівців, розробці структурної моделі системи формування комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: К.І.С., 2004. С. 47–52. URL: http://www.undp.org.ua/files/en_33582maket.pdf (дата звернення 25.01.2022).
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование в России*. 2003. № 4. С. 34–38.
3. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія. Київ: Глухів: РВВ ГАПУ, 2005. С. 10–18.
4. Меркулова С. Г. Проблема оценки качества подготовки: компетентностный подход. *Высшее образование в России*. 2007. № 8. С. 128–130.
5. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя: учебное пособие. Москва: Академия, 2004. 320 с.
6. Павленко Е. А. Компетентностный подход – основа формирования методической культуры будущего преподавателя экономики = Pavlenko E. A. Competence approach as the base of forming of future economics teacher's methodical culture. *Wyzwania i zaniechania w kształceniu dorosłych: zb. prace naukowa Księga Jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy zawodowej Pani Profesor dr hab. Lidii Kondraszowej / redakcja naukowa Elzbieta Jaszczyszyn, Ewa Jagiełło, Jolanta Szada-Borzyszkowska*. Siedlce: Uniwersytet Przemysłowo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedleckie Towarzystwo Naukowe, 2014. T. 4. С. 241–256.
7. Павленко О. О. Формування методичної культури викладача економіки: теоретико-методологічний аспект: монографія. Кривий Ріг: Роман Козлов, 2016. 472 с.
8. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: К.І.С., 2004. С. 65–72.
9. Селевко Г. К. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2005. № 11. С. 138–144.
10. Субетто А. И. Творчество. Жизнь. Здоровье и гармония (Этюды креативной онтологии). Москва: «Логос», 1992. 204 с.
11. Munk Dieter. Beruf und Kompetenz. *Kompetenzentwicklung in der beruflichen Bildung*. Leske+Budrich, Opladen, 2002. Pp. 14–18.

REFERENCES

1. Bibik, N. M. (2004). Kompetentnisnyi pidkhd: refleksyvnyi analiz zastosuvannia. [Competence approach: reflective analysis of application]. *Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektivy*. O. V. Ovcharuk (Ed.). Kyiv: K.I.S., 47–52. URL: http://www.undp.org.ua/files/en_33582maket.pdf [in Ukrainian].
2. Zimnyaya, I. A. (2003). Klyuchevye kompetentsii – novaya paradigma rezultata obrazovaniya [Key competences – a new paradigm of the result of education]. *Higher education in Russia*, 4, 34–40 [in Russia].

3. Ziaziun, I. A. (2005). *Filosofiiia postupu i prohnozu osvitoi systemy* [Philosophy of progress and forecast of the educational system]. *Pedahohichna maisternist: problemy, poshuky, perspektyvy*. Kyiv: Hlukhiv: RVV HDPU, 10–18 [in Ukrainian].
4. Merkulova, S. G. (2007). Problema ocenki kachestva podgotovki: kompetentnostnyj podkhod [The problem of assessing the quality of training: a competence approach]. *Higher education in Russia*, 8, 128–130 [in Russian].
5. Mitina, L. M. (2004). *Psikhologiya truda i professional'nogo razvitiya uchitelya* [Psychology of work and professional development of teachers]. Moskva: Akademiya [in Russian].
6. Pavlenko, Ye. A. (2014). Kompetentnostnyy podkhod – osnova formirovaniya metodicheskoy kultury budushchego prepodavatelya ekonomiki [Competence approach as the base of forming of future economics teacher's methodical culture]. Elzbieta Jaszczyszyn, Ewa Jagiełło & Jolanta Szada-Borzyszkowska (Eds.), *Wyzwania i zaniechania w ksztalceniu doroslych*. Siedlce: University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce, Siedlce Scientific Society, 241–256 [in Polish].
7. Pavlenko, O. O. (2016). Formuvannya metodychnoi kultury vykladacha ekonomiky: teoretyko-metodolohichni aspekt [Formation of methodical culture of the teacher of economics: theoretical and methodological aspect]. Kryviy Rih: Roman Kozlov [in Ukrainian].
8. Pometun, O. I. (2004). Dyskusiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhodu v ukrainskii osviti. [Discussion of Ukrainian teachers around the introduction of a competent approach in Ukrainian education]. *Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives*. O. V. Ovcharuk (Ed.). Series: Library for Educational Policy. Kiev: K.I.S., 65–72 [in Ukrainian].
9. Selevko, G. K. (2005). Kompetentnosti i ikh klassifikaciya [Competencies and their classification]. *Public education*, 11, 138–144 [in Russian].
10. Subetto, A. I. (1992). *Tvorchestvo. Zhizn. Zdorove i garmoniya (Etyudy kreativnoy ontologii)* [Creation. A life. Health and harmony (Etudes of creative ontology)]. Moskva: Logos [in Russian].
11. Munk, D. (2002). Beruf und Kompetenz. *Kompetenzentwicklung in der beruflichen Bildung*. Leske+Budrich, Opladen, 14–18 [in German].